

Kazanlı Münevver, Osmanlı'da “Sınıf-ı Mutavassıt-ı Milli”* Arıyor: “Yusuf Akçura Ve İktisadi Fikirleri”

An Intellectual From Kazan Seeks A National Bourgeoise In The Ottoman Empire: Yusuf Akcura & His Ecomonic Views

Dr. Ferit Salim SANLI **

Öz:

19.Yüzyıl dünyasında ivmelenen milliyetçilik hareketleri, dönemin siyasi, sosyal, kültürel, hukuki meselelerinde olduğu gibi ekonomik problemlere de ilgisiz kalmamış ve yüzyılın hegemonik liberal iktisadi anlayışı ve bu anlayışın karşısında konumlanan sosyalist zihniyet arasında bir üçüncü yol arayışları ile iştigal etmiştir. 20.yüzyılın ekonomi politığını şekillendirecek tartışmaların zeminini oluşturacak bu arayışlar milliyetçi aydınların iktisadi felsefesini teşkil ederken, “milli iktisat” ve “milli burjuvazi” gibi kavramlar muhtelif cenahların milliyetçi aydınlarının ideali konumuna gelmiştir. Bu minvalde, 19.yüzyıl ile birlikte global ekonomik sisteme eklenen ve liberal ekonominin tesirleriyle hem yabancılara karşı hem de içeride bulunan gayri-müslim burjuvaziye karşı oldukça güçsüz kalan Türkler böylece modern milliyetçilik hareketlerini besleyen bir burjuvaziden de mahrum kalmışlardır. Nitekim Türkcülük hareketinin önemi öncülerinden birisi olan Yusuf Akçura da bu hususa parmak basarak, yazın hayatının önemli bir kısmını söz konusu meseleye ayırmıştır. Akçura, Osmanlı Devleti'nin ekonomik açıdan geride kalmasının sebeplerinin sadece askeri/politik gelişmelerle alakalı ol-

*”Milli Burjuva”

** Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü ; Ankara/Türkiye, fssanli@hacettepe.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-9010-5620>.

madığını, bunun iktisadi, toplumsal ve fikri sorunlar çerçevesinde de ele alınması gerektiğini yazılarında işlemiştir. Bununla birlikte Akçura'ya göre devletin temel direğini teşkil eden ve azınlıklara göre gelişmişlik düzeyinde geride kalan Türklerin iktisadi sorunlarına işaret eden Akçura, sorunun temelinde “millet olgusu” ve “milli burjuva” mevhumlarının önemine dikkat çekmiştir. Akçura üzerinden yapılan bu inceleme Akçura'nın iktisadi konulardaki bakış açısını ortaya yansıtmaya çalışırken, Osmanlı kökenli Türk milliyetçisi aydınlar ile Rusya kökenli aydınlar arasında kategorize edilebilecek mantalite ayrımlarına da ışık tutmaya gayret gösterecektir.

Anahtar sözcükler: Yusuf Akçura, Milli Burjuvazi, Türkçülük, Milli İktisat

Abstract:

The accelerated nationalist movements in the 19th century have not been indifferent to economic problems as they were in the political, social, cultural, legal affairs of the time, and engaged in a search for a third way between the hegemonic liberal economic understanding and the socialist mentality that stands in the face of this understanding. While these quests, which will form the basis of the discussions that will shape the economic policy of the 20th century, constitute the economic philosophy of nationalist intellectuals, such concepts as “national economy” and “national bourgeoisie” have become the ideal of nationalist intellectuals of various areas. In this way, the Turks, who have been attached to the global economic system along with the 19th century and which have been very weak against the non-Muslim bourgeoisie, both under the influence of the liberal economy and against the foreigners, have also been deprived of a bourgeoisie that nurtures modern nationalist movements. Akçura wrote in his essays that the reasons behind the economic decline of the Ottoman Empire were not only related to military / political developments, but also to be dealt with within the framework of structural economic, social and intellectual problems. Furthermore, Akçura pointed out the importance of the “nation phenomenon” and “national bourgeois status” for the origins of the economic problems. As a matter of fact, Yusuf Akçura, who is one of the pioneers of the Turkism movement, has fingered on this point and has divided a considerable part of his summer life into such matters. This study on Akçura will try to shed light on the mentalities that can be categorized between Ottoman Turkish nationalist intellectuals and Russian intellectuals while trying to reflect Akçura's point of view on economic issues.

Keywords: Yusuf Akçura, Turkism, National Bourgeoisie, National Economy

Giriş:

19.yy.'ın son çeyreği, Türk Dünyası aydınlarını iki büyük olguyla karşı karşıya bırakmıştır. Rusya İmparatorluğu'nun tebaası durumunda olan Türkler, Panslavizm ve Ruslaştırma politikasına karşı ulusal direniş gösterirken, Osmanlı aydınları, Abdulhamit döneminin karşısında "hürriyet" mücadelesi vermektedirler (Georgeon 1976: 25). Osmanlı aydınlarının mücadelesine elbette, dönemin meşhur sorusu olan "Bu devlet nasıl kurtulur" sorusu da eklenebilir. Osmanlı Türkleri ve Rusya'dan göçen Türkler arasındaki fark; ikinci grubun Osmanlı İmparatorluğu'na göçmeden önce, Çarlık yönetiminden kurtulmak amacıyla oluşturulan milliyetçi hareketlere önderlik etmesi, bunun karşısında Osmanlı aydınlarının ise çok uluslu bir imparatorlukta çeşitli uyruklardan bir ulus-devlet kurmayı amaçlayan bir güdülenme içerisinde bulunmasıdır (Arai, 2008: 20) . Bu durum da kuşkusuz, Osmanlı aydınları, milliyetçiliği, kendi ülkelerinin kurtuluşu anlamında bir çözüm yolu olarak görmelerine, Rusya'dan göçen aydınların ise milliyetçiliği, bütün Türk dünyasının uyanışı adına bakmalarına sebep olacaktır.

Türkçülük tarihinde, Rusya'dan göçen aydınlar arasında Yusuf Akçura'nın önemli bir mekide bulunmaktadır. 1904 yılında yazmış olduğu "Üç Tarz-ı Siyaset" makalesi, Türk milliyetçiliğinin manifestosu olarak addedilmiştir. Yusuf Akçura'nın "iktisadi" hususlarda yazmış olduğu yazılar ise Osmanlı aydınları ile Rusya'dan göçen aydınların mantalite farkının tebarüz ettiği alanlardan bir tanesidir.

Bu makalede, öncelikle Yusuf Akçura'nın yaşam öyküsü kısa bir biçimde ele alınacak, daha sonra sırasıyla Yusuf Akçura'nın "19.yy. Osmanlı ekonomisi ve ekonomi-politiğine dair eleştirileri", "Milli İktisat ve Milli Burjuvazi Arayışı", "Tarihsel Materyalizm, Sınıf Kavramı ve Sosyal-Darwinizm" hakkındaki görüşleri irdelenecek ve çalışma sonuç kısmıyla neticelenecektir.

a) Kazan-İstanbul Ya Da Osmanlı-Rusya Arasında Bir "Seyr-ü Sefer"

1932 yılında toplanan I. Türk Tarih Kongresinde "Şahsında Rus hâkimiyeti altındaki Türklerle Anadolu Türklerini temsil eden sima"(Soysal,2008:486) olarak selamlanan "Yusuf Akçura 1876 yılında Simbir'de dünyaya gelmiştir. François Georgeon, Akçura'nın doğduğu bölgeyi şu şekilde tasvir etmektedir:

" Akçura'nın doğduğu bölge yüzyıllar boyunca Rus uygarlığıyla temas, çatışma ve Slavların doğuya doğru direniş alanı oldu.18.yüzyılın sonundan itibaren batıdaki Rus kentleriyle Orta Asya ve Türkistan pazarları arasındaki aracı konumu sayesinde bir büyük burjuvazi oluştu.19.yüzyılın sonunda İslam dünyasında bu büyük burjuvazinin bir benzeri yoktu. Zengin, girişimci, eğitilmiş, Panslavizm tehdidine karşı koyabilmek için modernleşirmeye ve güçlendirmeye çalıştığı dinsel ve kültürel geleneklerine bağlı bir büyük burjuvazi.."(Georgeon 2009:92).

Doğum yılı hem Rusya Türkleri hem de Osmanlılar için çok önemli bir tarihe tesadüf eder zira hem Türkistan'ın Ruslar tarafından istilası bu tarihte tamamlanmış hem de Osmanlı tarihinde "I.Meşrutiyet" bu sene ilan edilmiştir. Tatar sanayi ve ticaret burjuvazisine mensup bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Akçura,

babasını erken kaybetmiş ve annesiyle birlikte 1883 yılında İstanbul'a göçmek durumunda kalmıştır.(Georgeon 1986: 18)

19.yy'ın son çeyreğinde Rus Çarı III.Aleksandr'ın otokrasiden ve Ruslaştırma politikasından kaçarak Osmanlı Devlet'ine göç eden Türk ailelerin önemli bir kısmı hem Rusya'da mevcut bulunan burjuvazinin önemli bir parçasıydı hem de iyi eğitim almışlardı(Georgeon 1986:15). Akçura bu iklim dairesi içerisinde yetişmiş ve sosyalleşmesini İstanbul'da devam ettirmiştir. Buna mukabil Akçura; "*ben yedi yaşına kadar çocukluğumu İstanbul'dan bambaşka bir muhitte geçirmiştım; İstanbul'da yaşadığım müddette ailem İstanbul'un yabancı idi,yalnız mektepte İstanbullu oluyordum*"(Georgeon 1986:21) demek suretiyle köklerinden hiçbir dönem kopmamış olduğunu belirtmiştir.

Akçura'nın İstanbul yılları, Osmanlı Devleti'nin iç ve dış çalkantılarla boğuşmak durumunda olduğu bir döneme tanıklık ediyordu. Abdülhamit, I.Meşrutiyet sonucunda ilan edilen Kanun-ı Esasi'yi askıya almış ve meclisi süresiz tatil etmişti. 93 Harbi sonunda Balkanlar'daki önemli topraklarını kaybeden, Kars, Ardahan ve Batum'u Ruslara vermek zorunda kalan ve Kıbrıs'ı İngilizlere kiralayan Osmanlı Devleti, hem mevcut topraklarını muhafaza etmeyi temin etmeye çalışıyor hem de başına büyük gaileler açacak olan "Ermeni Sorunu" ile muhatap oluyordu. Bu ahval içerisinde Akçura, Harbiye'ye girecek ve "devr-i istibdat" ile mücadele ederek "meşrutiyet"i ilan etmeye azmeden İttihatçılar ile münasebet içerisine giriyordu. Bu münasebet, kendisinin "Fizan"a sürülmesine sebep oldu.(Ülken 2005:38) Bu sürgünden sonra Fransa'ya giderek, meşhur "*Science Politique*" okulunda öğrenim görmeye başladı. Bu mektep, "tarih, ekonomi ve milliyetler sorunu" gibi disiplinler ile ilgilenen Albert Sorel,Emile Boutmy Funck Brentano gibi profesörleri ihtiva ediyordu.Paris'te bulunurken Ahmet Rıza'nın çıkardığı "*Şura-yı Ümmet*" ve "*Meşveret*" gazetelerinde yazılar yazan Akçura her ne kadar İttihat ve Terakki'den tamamen "sıyrılmamışsa" da, fikirleri farklılaşmıştı. Bu minvalde Akçura, kendi döneminin önemli mütefekkirleri ve aktivistleri olan Ahmet Rıza gibi Comte'dan ya da Prens Sabahattin gibi Le Play okulundan mülhem değil, tarih ve iktisat nosyonu yoğunluklu bir tedrisattan geçmiş olması mühimdir.(Berkes 2008:399) Fransa'da süren bu üç yıllık eğitim, Akçura'nın fikir hayatını şekillendirmesi bakımından önem teşkil etmekteydi.

Fransa'da eğitim gördükten sonra İstanbul'a siyasi sebeplerle dönemeyen Akçura,memleketi Kazan'a geri döndü ve orada bulunan Muhammediye Medresesi'nde ders vermeye başladı.Tatar reformcuları ve modernleşmecileri Şehabeddin Mercani,Kayyum El-Nasiri ve Alimcan Barudi ile tanışan Akçura(Georgeon 2008:505), 1904 yılının Mart ayında Rus donanmasının "Port-Arthur"da Japonların saldırısına uğramasından hemen sonra(Georgeon 1986:82) "isminin önüne geçen", "*Üç Tarz-ı Siyaset*" adlı meşhur makalesini Mısır'da Ali Kemal tarafından yayınlanan "Türk" gazetesinde neşretti.(Georgeon 1986:35).

"*Üç Tarz-ı Siyaset*" adlı makalesinde, Osmanlı Devleti'nde üç "*meslek-i siyasi*" bulunduğunu belirten Akçura bunları; "*Osmanlı milletine tabii muhtelif milletleri*

temsil ederek bir Osmanlı milleti vücuda getirmek, bütün İslamları söz konusu hükümetin idaresinde siyaseten birleştirmek ya daırka dayanan siyasi bir Türk milleti teşkil etmek"(Akçura 1976:19) şeklinde sıralamaktadır. Bu sistemlerin hepsini, Osmanlı Devleti'ne yararlılığı ve tatbik edilebilirliği üzerinden irdeleyen Akçura, en sonunda "Tevhid-i Etrak" diye nitelendirdiği Pantürkizm'i en uygulanabilir sistem olarak tavsiye ediyordu. Yazıldığı döneme göre oldukça radikal sayılabilecek bu makale, çalışmanın başlığı açısından da ilgi çekicidir. Zira Georgeon'a göre bu makale Türk milliyetçiliğinin manifestosu olarak kabul edilse de, Pantürkizm böyle bir manifestoda beklenilecek olan "Türk halkının niteliklerinin yüceltilmesi, Türk halkının büyük bir uygarlık temeline oturtulması" bağlamında değil "avantajları ve riskleri değerlendirilen bir iş gibi" ele alınmıştı.(Georgeon 2009:333) Georgeon, bu durumu Tatar burjuvazisine bir mensup bir ailenin çocuğu olması ile doğrudan ilişkilendirir. Ayrıca, makalenin Japonların Ruslara saldırmasından hemen sonra kaleme alınması da rastlantı değildir. Akçura makalede, Japonya'yı Osmanlı Devleti'ne örnek gösteriyor ve Japonların "sarılar aleminde" üstlendiği rol ne ise Osmanlı Devleti'nin de "Türk aleminde" aynı rolü üstlenmesi gerektiğini savunuyordu. Bu meyanda, makale sadece Türklerin "etnik dayanışmasını" değil, ayrıca da Osmanlı Devleti adına yeni bir "jeopolitik" konum önererek, Türkler adına bir nevi "Üçüncü Dünya" fikri tahayyül ediyordu.(Georgeon 1986:41-42)

Rus-Japon harpleri, Rusya tarihinde önemli bir değişime öncülük etti ve Rus çarı meşrutiyeti, "duma", ilan etmek zorunda kaldı. Duma'nın açılmasının getirdiği görelî özgürlük ortamında Rusya'da meskûn Türk halkları siyasi faaliyetler içerisine girdiler. "Rusya Müslümanları İttifakı" bu girişimlerin en önemlilerinden birisi olarak teşekkül etti ve Yusuf Akçura bu birlik içerisinde aktif bir rol oynadı. Akçura ayrıca "Kazan Muhbiri" isminde bir gazetenin başyazarlığını yaparak Rusya'da faaliyetlerine devam etti(Georgeon 1986:48-49). Akçura, Rusya'da bulunan Türk halklarını Gaspıralı İsmail'in izlediği yola yani "kültürlerini geliştirmeye ve uzun ve zahmetli eğitim ve öğretim" hayatına çağırıyor ve Gaspıralı İsmail'in meşhur "Tercüman" gazetesinin yayını için yardımda bulunuyordu. Bu faaliyetlerin yanı sıra siyasi faaliyetleri, Ruslar tarafından "mimlenmesine" ve kovuşturmaya uğramasına sebep oldu(Georgeon 1986:52-53). Buna mukabil, Osmanlı Devleti'nde çok önemli siyasi gelişmeler meydana geliyor ve sonunda Abdülhamit 23 Temmuz 1908 tarihinde Meşrutiyet'i tekrar ilan etmek zorunda kalıyordu. Bu vesileyle Akçura tekrar İstanbul'a döndü.

Akçura, II. Meşrutiyet dönemi İstanbul'unda oldukça faal ve velut bir süreç geçirdi. Kendi deyimiyle, "Türkçülükte teşkilatlanma devresinin" ilk numunesini oluşturan "Türk Derneği"'nin(Üstel 2004:15) kuruluşunda, "Türk Yurdu Cemiyeti"'nin tesis edilmesi ve "Türk Yurdu" dergisinin çıkarılmasında(Üstel,2004:42) ve "Türk Ocakları"'nın(Üstel,2004:51) kurulmasında birincil derecede rol oynadı. Akçura ayrıca "Sırat-ı Müstakim" gibi "İslamcı" dergilerde de makaleler neşretti. Muhammet Abduh, Cemaleddin Afgani gibi modernist İslamcılarının makalelerini ve Ahmet Ağaoğlu, İsmail Gaspıralı ve Ayaz İshaki gibi Türkistan aydınınının yazılarını neşreden dergiyi Georgeon; "20.yüzyılın başında Cedidizm ve Arap Reformculuğu-

nun buluşma alanı” Georgeon,1986:58) olarak tarif etmektedir. Bütün bunların yanı sıra, II. Meşrutiyet döneminde Yusuf Akçura'nın Rusya'daki mücadelesinin aksine çalışmalarını kültürel-entelektüel alanda sürdürdüğü ve siyasi mücadeleye girmekten kaçındığı ileri sürülmektedir.(Çetinkaya 2008:91). Ülken, Ziya Gökalp'ın kendisine İttihat ve Terakki'ye girmesini tavsiye ettiği zaman kendisinin çok eskiden beri mezkur fırkaya mensup olduğunu ve bu uğurda Fizan'a sürüldüğü şeklinde cevap verdiğini belirtmektedir(Ülken 2005:387). Akçura'nın II. Meşrutiyet yıllarında İttihat ve Terakki içerisinde aktif bir surette yer almaması kuşkusuz kuruluşuna katkı yaptığı “Türk Ocağı” ve müdürlüğünü yaptığı “Türk Yurdu” dergisinin bağımsızlığını korumak istemesiyle alakalı olsa da(Üstel 2004:71) siyasi sebeplerle de İttihat ve Terakki'ye uzak durduğu vakidir. Mesela, Yahya Kemal, Ziya Gökalp'ın Yusuf Akçura'yı İttihat ve Terakki üyesi olmaya ikna ettiğini ancak Yusuf Akçura'nın “tahlif” sistemi sebebiyle cemiyetten uzak kaldığını şu ifadelerle belirtmiştir:

“ *Ona da maskeli adamları, üstünde bir ruvelver, bir Kur'an bir de yemin metni olan masayı hazırlatmıştı fakat Akçura edecek yemin metnini görüp Osmanlı,İslam gibi kelimelerine tesadüf edince böyle hayide ve avam-pesendane mevhumlar uğruna feda-yı can edemeyeceğini belirtmiş ve Merkez-i Umumi'den kapı dışarı edilmiştir*”(-Kurt 2012:42).

Bütün bunların yanında Yusuf Akçura'nın İttihat ve Terakki'den siyasi sebeplerle uzak kaldığını ispatlayabilecek en önemli veri, Akçura'nın 1912 yılında beraber sürgün mahkûm edildiği yakın arkadaşı Ahmet Ferid'in “*Milli Meşruiyet Fırkası*”nın kurucuları arasında yer almasıdır. İçerisinde “iktisatçı” Mustafa Zühdü ve müstakbel Türkiye Komünist Partisi kurucusu “Mustafa Suphi”nin yer aldığı bu parti, çalışmanın başlığı açısından da ilgi çekicidir. Ekonomide “milli sanayinin” geliştirilmesini ve “yerli malı” kullanılmasını savunan bu parti, yayın organı “İfham” aracılığıyla toplumsal sorunların çözümüne yönelik yazılara ağırlık vermektedir(Georgeon 1986:56). Tarihe “Bab-ı Ali” baskını olarak geçecek olaydan sonra, İttihat ve Terakki'nin tek partili dönemi başlamış ve Yusuf Akçura, İttihat ve Terakki'ye olan soğukluğunun “ceremesini” çekecektir. “1916 “Darülfünun tensikatında” kadro dışı bırakılan Akçura(Ülken 2004:388); Bolşevik devriminden sonra Kızılay yetkilisi olarak Rusya'ya gönderilmiştir(Berkes 2008:426). Ayrıca Berkes, Akçura'nın bir kahvehanede vermeye çalıştığı konferansın polisler tarafından durdurulduğunu ifade etmiştir(Berkes 2008:401). Bütün bu bilgiler ışığında Yusuf Akçura'nın II. Meşrutiyet yıllarında “siyasete mesafeli” davrandığından ziyade “siyaset makamı” tarafından kendisinin kısıtlandığı fikri daha makul görünmektedir.

Milli Mücadele Dönemi'nden İstanbul'a geri dönen Mustafa Kemal tarafından başlatılan “milliyetçi direniş”in yanında yer aldı ve Ekim 1919 yılında yine Ahmet Ferid Bey tarafından “*Milli Türk Fırkası*”nın kuruluşuna katıldı. Milli Mücadele yıllarında mezkur parti dahilinde siyasal bağlantıları dışında “Türk Ocakları” için-

deki çalışmalarını sürdürdü.¹İstanbul'da Deniz Lisesi ve Harbiye'de dersler veren Akçura(Ülken 2005:388); İstanbul'da İngilizlerin İstanbul'u Mart 1920 tarihinde fiilen işgal etmesini müteakip, Mehmet Emin Yurdakul ile birlikte Ankara'ya geçti ve "ihtiyat yüzbaşı" olarak Sakarya Savaşı'na katıldı. Ankara'da "Serbest Halk Dersleri" adında seminerler veren Akçura; cumhuriyetin kurulması ile birlikte "Ankara Hukuk Mektebi"nde ders vermeye başladı. 1923 seçimlerinde İstanbul milletvekili olarak meclise giren Akçura, 1935 yılında ölene kadar milletvekilliği görevini ifa etti.Türk Yurdu Dergisinde ve Türk Ocakları içerisinde, her ne kadar milletvekili olmadan önceki kadar aktif olmasa da, faaliyet gösteren Akçura; "*Türk Tarih Kurumu*"nun nüvesini teşkil edecek olan "*Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti*"nin 1931 yılında kurulmasına öncülük etti ve bir sene sonra Türk Tarih Kurumu'nun başkanlığına seçildi.Ankara'da toplanan "İlk Türk Tarih Kongresi"ne de riayet edecek olan Akçura, 1935 yılında İstanbul'da vefat etti(Georegon 1986:105-106).

Akçura'nın biyografisine göz atıldığında, Ankara'ya geçtikten sonraki sürecin Akçura için "siyaset makamı içerisinde en aktif" ancak "siyasetteki rolünün" en zayıf dönem olduğu ileri sürülebilir. Bu durumun oluşmasında kuşkusuz, ömrü hem Osmanlı Devleti'nde hem de Rusya'da meskun Türk halkları için mücadele içerisinde hem siyasi hem de fikri mevkide yer alan ve bu uğurda, Osmanlı-Rusya içerisinde geçen "yorucu ve yoğun" bir seyr-üs sefer içerisinde geçen Akçura'nın "yeni rejim" ile birlikte kendisini akademik çalışmalar hasretmesiyle açıklanabilir.

b) "İmparatorluğun En Uzun Yüzyılına İktisadi Eleştiriler"

Yusuf Akçura'nın "iktisadi" bağlamda fikirlerine bakıldığı vakit, ilk göze çarpan hususlardan bir tanesi 19.yy Osmanlı "ekonomi" politikasını eleştirmesi olmaktadır. 19.yy, Osmanlı Devleti adına, İlber Ortaylı'nın ifadesiyle "*İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*" olmuştur. Yapısal dönüşümlerin ve köklü reformların vuku bulduğu süreçte, "Tanzimat" düşüncesi devletin bütün organlarına sirayet etmiş ve bu minvalde adımlar atılmıştır. "Tanzimat" denilince akla ilk gelen husus, 1839 yılında ilan edilen "Gülhane Hatt-ı Hümayunu" olsa da "Tanzimat", Türk yenileşme tarihçileri açısından devletin yeniden organizasyonuna işaret eden bir mevhum olarak addedilmektedir.

Yusuf Akçura'nın "Tanzimat" sürecine yaptığı temel eleştiri, Tanzimat'ın Batıyı taklit etmekten ibaret bir "sözde yenileşme" hareketi olduğu fikrinden ileri gelmektedir. Ayrıca, Tanzimatçılığı Osmanlıların "bütün hayat-ı maneviyesinde" hakim olan bir ruh olarak ileri süren Akçura; Tanzimatçılıkla radikal bir yüzleşme içerisine girilmesi gerektiğini ifade eder(Kurt 2012:146-147).

Akçura'ya göre "sözde yenileşme hareketi" olan Tanzimatçılık yerine; Batıdaki gibi sistematik bir zihin haritasına, ideolojiye ve bu sistematik düşünceden doğacak

¹ Georgeon, *Türk Milliyetçiliğinin...*, s.104. Milli Türk Fırkası, Türk siyasal tarihinde "Türk" adı ile kurulan ilk partidir. Ayrıntılı bilgi için bkz; Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler Cilt I:II. Meşrutiyet Dönemi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, 388-404.

olan “modernleşme” programına ihtiyaç vardır zira Türkler için “medeniyet davası” bir bütündür ve onu “maddi ve fikri” yönden ayırmak yanlıştır. Bu minvalde Akçura; “*Avrupalılarca demiryol köprüsü ve havada uçak makinesi yapmayı öğrenelim amma, Avrupalılarca düşünmek usulünü zinhar talim etmeyelim mezhebine aklım hiç ermez*”(Kurt 2012:148) demek suretiyle Ziya Gökalp tarafından formüle edilecek olan “kültür-medeniyet” ayırımına karşı çıkmaktadır. *Tesiplin’in(Zeplin) ve Beleryo’ya çırak olmak istiyorsak mutlaka Kant ve Komt’un şakirdi olmak mecburiyetindeyiz*”(Gümüsoğlu 2008:269) demek suretiyle Akçura; “medeniyet”in “bütüncül” olarak kavranması gerektiği konusunda düşüncesini savunmaktadır. Bu meyanda Akçura, Tanzimat sürecinin yaratmış olduğu zihni “ikilik” hususiyetinden rahatsız görünmektedir.

19. yüzyıl Osmanlı ekonomisi de Tanzimat süreci ile birlikte kapitalizme eklenme çabası dairesinde idare edilmektedir. Bu bağlamda, tarihe “*Baltalimanı Antlaşması olarak da geçen 1838 Osmanlı-İngiliz ticaret sözleşmeleri*, Osmanlı ekonomisini Avrupa pazarına entegre etmeyi amaçlayan ticari atılımlardan bir tanesidir. Daha sonraki süreçte İngilizlerden “dış borç” almak suretiyle bu ilişki, Osmanlı Devleti’ne yabancı bankaları, yabancı yatırımları(bilhassa demiryolları, liman, maden işletmeleri) getirmiştir. Dış borçlarını ödeyemeyen ve bütçesini idare edemeyen Osmanlı Devleti, 1882’de “*borçların ödenmesine karşı alacaklılar adına çalışacak*”(Berkes 2008:264) Duyun-u Umumiye’nin kurulması ile birlikte Osmanlı ekonomisi “yarı-bağımlı” hale gelmiştir. Akçura bu gelişmeleri “Tanzimat zihniyeti ile açıklamakta ve eleştirmektedir. Georgeon’a göre Akçura, Tanzimat’a yönelik sistematik eleştiride bulunmaktadır. “Reformcu paşaların” siyasi icraatlarının imparatorluğun parçalanmasını durdurmakta başarısız olduğunu düşünen Akçura; Tanzimat’ın ülke kapılarını Avrupa’nın mamul maddelerine ve sermayesine ardına kadar açarak derin dengesizlikler yaratan ve yerel zanaatların yıkılmasına neden olan ekonomik politikalar izlediğini savunmuştur(Georgeon 2009:99).

Tanzimat sürecinin önemli aktörleri olan Mustafa Reşit, Fuat ve Ali Paşaları “*nazariyat-ı siyasiye ile, hele nazariyat-ı iktisadiye hemen hiç meşgul olmamış*” zevat olarak nitelendiren Akçura; bu zihniyetin “*Avrupa sermayesine müstenned tarz-ı idareden*” (Georgeon 1986:148) çok hoşlandığını ifade ederek tenkit etmiştir. Akçura’ya göre bu “*tarz-ı idare*” Avrupa sermayesinin Türkiye’yi istila etmesi ile neticelenmiş, “*memleketin maden servetleri ecnebi sermayedarlara, memleketin berri ve bahri vesait-i nakliyesi, demiryollar ve vapurlar ecnebi sermayedarlar*” (Georgeon 1986:150) elinde toplanmıştır. Avrupa Sermayesi’nin “istilasının” doğrudan numuneleri olarak “Osmanlı Bankası” ve Duyun-u Umumiye”nin kurulmasını örnek gösteren Akçura’ya göre, bu istila ile birlikte “geleneksel küçük ve orta sanayi”nin kaybolduğunu öne sürerek: “*Meddah hikayelerinden, Orta Oyunlarından öğrendiğimiz bedestaniler, Asmaaltı ve Mısır Çarşısı tüccarları nerededirler*”(Georgeon 1986:150) diyerek feveran etmektedir. Küçük sanayinin Avrupa endüstrisi tarafından yutulduğunu dile getiren Akçura, “çiftçi” ve “çoban” sınıfının da bu süreçle birlikte fakirleştiğini ifade etmektedir. Akçura’ya göre Osmanlı ahali artık “*aldığı gündelikle, aylıkla geçinen memur, asker, işçi, amele, hademe, hamal ırgat...*

hasılı yevm-i cedit,rızk-ı cedit diye günü gününe kazanıp yaşayan,yeni tabirle proleter" (Georgeon 1986:153) konumuna düşmüştür. Akçura adına bu minvalde ilgi çekici olan nokta, Akçura'nın aynı sosyal statü ve sermaye değişiminin Avrupa'da da benzer sonuçlar doğurduğunu, proleterleşme sürecini yaşattığını, ama Avrupa ülkelerinde yaşanan bu sermaye değişiminin yine "ülkelerinde" kaldığını ifade etmesidir. Osmanlıda ise elde edilen servet, "ecnebi sermayedarların" elinde şişmiş bundan ötürü de "memleket" fakirleşmiştir(Georgeon 1986:150).

Yusuf Akçura'nın Tanzimat sürecine dair yaptığı "iktisadi" eleştirilerin yoğunlaştığı noktalardan bir tanesi de, "iktisadi liberalizm" zihniyetinin Tanzimat süreci ile birlikte Osmanlı ekonomisine hakim olması hususu olmuştur. Osmanlı siyasi ve entelektüel sınıfı Batı'daki sanayi devrimini keşfettiği ölçüde Avrupa'da gelişen "politik ekonomi" ilmine de ilgi göstermeye başlamıştır. "*Risale-i Tedbir- Umran-ı Mülki*" başlıklı bir yazma eser ile başlayan "politik ekonomi" metinleri, çeviri ve telif eserlerle zenginleşmiştir. Bu eserlerden en önemlisi Ohannes Efendi tarafından neşredilen "*Mebadi-i İlm-i Servet-i Mül*" adlı "ders kitabı" olmuştur(Georgeon 1986:148).Sakızlı Ohannes Paşa olarak da bilinen bu zat, 1877 yılında Mülkiye mektebinde ilk defa "iktisat" dersi veren hoca olarak da zikredilmeye değer bir kişidir(Ülken 2005: 52). Ancak, politik ekonominin Türk fikir hayatına girdiği ilk devirde yazılan metinler, "özgün eser" sınıfına girmemektedir zira bu eserler ya Avrupalı yazarlardan yapılmış çeviriler ya da derlemeler olmuştur. Bu minvalde, Osmanlı ekonomik edebiyatının bütünü içerisinde gerek kitap gerekse de makale boyutuyla Ermenilerin önemli bir yer işgal ettiği vakiadır(Ülken 2005: 52). Yusuf Akçura'nın da İktisadi Liberalizm ve İlm-i İktisat'ın Osmanlı Devleti'ndeki mevzii hakkında da dikkat çeken eleştirileri bulunmaktadır.

Yusuf Akçura, "*Tanzimat ve İktisadi Liberalizm*" başlıklı yazısında Osmanlı Devleti'ne iktisat ilminin girişini şu sözlerle anlatır: "*Türkiye'de ilm-i iktisadın... ilk tabakası,ermenî vatandaşlarımızdı.Sakızlı Ohannes Efendilerin,Portakal Mikail Paşalar bu yeni ilme dair Frenk kitaplarını tercüme ederler, Mülkiye'de en mümtaz öğrencilerimize ilm-i servet-i mileli öğretirlerdi*"(Georgeon,1986). Yusuf Akçura, makalesine bu şekilde başlamakta ve mezkûr ilim adamlarının "iktisadi liberalizm" ekoluna mensup olduklarını bildirip, bu durumu şu cümleler ile sorgulamaktadır:

"Bu müderrislere göre iktisad-ı siyasinin yalnız bir mezhebi, hürriyetperver iktisatçılar mezhebi, Mançester mezhebi haktı... Bu mezhebe nazaran yalnızca sanayi ve ticarete rekabet serbest olmalı, memleketler arasında gümrük korumaları kalkmalıdır... Bu mezheb,faaliyet-i iktisadiyesi en yüksek dereceye gelmiş...İngiltere ve Fransa'nın iktisadi şeniyesine uygundu...fakat sermaye ve sanayi, müessesat-ı iktisadiyesi henüz kurun-u vüstai olan Osmanlıların iktisatçıları da İngilizler ve Fransızlar gibi düşünmekte haklı mıydılar?"(Georgeon 1986:148).

Yusuf Akçura yazısının devamında ise, hem bu "müderrislerin" mensup olduğu kavimlere işaret etmekte hem de onların ekollerinden gelen Türk iktisatçılarını tenkit etmektedir:

“*Vakıa Memalik-i Osmaniye'nin dahili iktisadiyatında anasır-ı gayr-ı Müslime, Ermeniler, Rumlar, Yahudiler, anasır-ı Müslimedden daha yüksek bir mevkii işgal ediyordu ve Avrupa alem-i iktisadiysiyle münasebetleri daha fazla idi. Bu cihetle Ohannes ve Portakal paşaların hürriyetperver meslek-i iktisadiye sülukleri, bu mesleğin mahz ilm olmasından değil, belki mensup oldukları cemaatin menafine muvafık gelmesindedir, diyebiliriz. Lakin ikinci tabaka-ı muktesidlerimiz ki ermeni paşaların hilka-i tedrislerinden yetişme Türk beyleri... tıpkı hocaları gibi iktisad-i siyaside yegane doğru yolun Mançester mesleki okulu olduğuna inanmışlardı... Osmanlı muktesidlerinin talimleri, mahiyet itibariyle neye müncer oluyordu? Avrupa sermayesinin Memalik-i osmaniye'yi istilasını teshile... değil mi?*” (Georgeon 1986:148).

Akçura mezkur cümlelerde yalnızca gayri-müslim iktisatçıları değil onların ekolünden ilerleyen Türk mütefekkirleri de yargılamaktadır ve “liberalizme” ilk isyan eden kişinin yine bir Kazan Türk’ü olan “Musa Akyığıtzade” olduğunu belirtmektedir (Ülken 2005: 390). Ülken, Akçura’dan aldığı bu iktibasın altına “Ahmet Mithat’ı unutuyor” (Ülken 2005:390) şerhini düşmektedir. Bu minvalde Namık Kemal’in de Tanzimat sürecini Akçura ile muvazi referanslarla eleştirdiğini ve “*fenn-i servet müelliflerinin kâffesinin bırak yapsın prensibini şiar eylediklerinden*” (İnsel 2008: 73) müşteki olduğu dikkate değer bir husus olarak göze çarpmaktadır. Makalenin ileriki safhalarında da görüleceği üzere Yusuf Akçura’nın, Osmanlı münevverine karşı yoğun bir “muarızlığı” mevcut bulunmaktadır ve bu durumun Osmanlı münevverinin bazı önemli özelliklerini “göz ardı etmesine” sebep olduğu savunulabilir.

c) “Türkçü Akçura Osmanlı’da Türk Burjuvazi Arıyor”

Hayat hikayesi bahsinde de anlatıldığı üzere Akçura, “burjuva kökenli” bir ailede ve de “burjuvazinin” gelişmiş olduğu bir muhit iklimi içerisinde yetişmiştir. Bundan ötürü Akçura’nın yazılarında tesadüf edilen en önemli hususlardan birisi de “burjuva” zümresine mühim bir ölçüde yer vermiş olmasıdır.

Akçura “milliyetçilik” fikrinin oluşmasında ve “mili şuurun” ortaya çıkmasında “burjuvazi” sınıfının önemli bir rolü olduğunu düşünmektedir. Türk milletinde “ulusal uyanışının” ortaya çıkmasını fikri sebeplerden ziyade maddi sebeplere bağlayan Akçura; Avrupa’nın da aynı süreçten geçtiğini ve bilimsel gelişmelerin “*sınıf-ı mutavassıta*” yani burjuvaziye, milliyet duygusunun yüceltilmesi gerektiği sonucunu doğurduğunu ifade etmektedir. Zira Akçura’ya göre milliyet duygusunun gelişmesiyle, Avrupa burjuvazisi maddi menfaatları korumak amacıyla ülkelerini “gümrük duvarları” ile pekiştirmekte ve de kalkınmaktadır (Georgeon 1986:135). Bu bağlamda Türkistan coğrafyasının “*dil ve din bağından gayri hiçbir rabitasız küçük küçük beylikler halinde*” bulunmasının, Avrupa’nın “açık pazarı” olması ile neticelendiğini savunan Akçura; Türk hanlıklarının iktisaden “bağımlı” hale geldikten sonra “siyasi” bağımsızlıklarını da kaybettiklerini düşünmektedir. Buna mukabil Akçura’ya göre, Türkistan şehirleri içerisinde bulunan geleneksel

"eşraf" içerisinde, "Avrupalılar tarafından gördükleri yeni usul sanayi ve ticareti icraya kalkışan yeni bir içtimai kuvvet doğdu:**zengin bir mutavassıt sınıf.Kazan,Orenburg,Bakü şehirlerinin büyük tüccar,fabrikacı ve madenci zengin sınıf-ı mutavassıtı...**"(Georgeon 1986:135). Bu şehirde zuhur eden "burjuva sınıf"a dikkat çeken Akçura, bu zümrenin iktisadi menfaatleri uğrunda "milliyet" fikrinin ve duygusunun gelişmesine ve ilerlemesine destek verdiğini ve bundan ötürü bu bölgelerde "milliyetçilik" ideologlarının ortaya çıktığını iddia etmektedir(Georgeon 1986:135). Bu cümlelerden de anlaşılacağı üzere, Akçura hem burjuvazi sınıfının milliyetçilik fikrinin ortaya çıkması ve ilerlemesindeki etkisini hem de Avrupa ve Türkistan coğrafyasında bu zümrenin zuhur etmesinin neticelerini örnek vermektedir. Akçura'nın maksadının bu konuyu Osmanlı "efkar-ı umumiyesinin" gündemine getirmek istediği ve örnekler üzerinden Osmanlı heyet-i içtimaiyesinde bulunan bir noksanlığı işaret ettiği düşünülebilir. Bu minvalde mezkur cümlelerin yer aldığı makale içerisinde atılan dipnot bu savı destekler mahiyettedir:

"Osmanlı ve Şark Türklerinin içtimai tekamülünü iyice takip edememiş olduğundan, onlara dair pek az söz söylemek mecburiyetindeyim. **Mübhem ve nakıs malumatıma göre, Osmanlı Türkleri arasında yabancıların veya Osmanlı gayr-i Türklerin rekabet-i iktisadiyesi,şimdiye kadar Türk memleketlerinde olduğu derecede Türklere tesir-i icra edemediğinden Osmanlı Türklerinin fikir ve hiss-i millileri daha az uyanık olduğuna sahibim.**"(Georgeon 1986:135-136).

Burada Akçura "nazik" ancak açık bir dille, "milliyet fikrinin" Osmanlı Türklerinde halen uyanmadığını öne sürmekte ve de bu bağlamda mevcut bulunan "burjuvazi" zümresinin yabancılar ve gayr-i Türkler olduğunu söylemek suretiyle "Türk burjuvazisinin" olmamasının bu sonucu doğurduğunu iddia etmektedir.

Türk yenileşme tarihinde "modernleştirici" kadrolar içerisinde asker-bürokrat-entelektüel kadroların "öncü" rol oynadığı görülmektedir. Bundan ötürü Türk milliyetçiliği bir "burjuva ideolojisi" değil "olsa olsa kalemiye ideolojisidir; birazcık bürokrat ve birazcık ilmiye kokar, o kadar"(Akgün 2008:586) tespitine katılmamak mümkün değildir. Gündelik siyaset açısından "yardımcı" pozisyonda olan "düşünce" devlet merkezli bir fikir hayatının doğmasına da sebebiyet vermiştir.19. yüzyılda "Bu devlet nasıl kurtulur" sorusuna cevap arayan Türk aydınları "devlet için geçerli" çözüm yolları arayışı içerisinde girmişlerdir.(Çetinsaya 2006:54). Bundan ötürü Şerif Mardin'in şu tespiti bu konuda çarpıcı durmaktadır:

"Türkiye'de aydın, ülke konularıyla ilgilenen ve bu sorunları düzeltmeye uğraşan nizam-ı âlemciye verilen addır. Düzeltme işini de Osmanlı'dan beri genellikle bürokrasi içinde yaptığından; Türk aydını kendini devletin ilerisi için sorumlu gören yöneticilerden biri saymayı sürdürür"(Gevgili,2006:195).

Bu aydın profili, Hilmi Ziya Ülken'in; "modern araştırmanın derin köklerine kadar inmeye sabredemeyen ve her şeyden önce gücünün ihtiyacına cevap vermek isteyen bürokratik zihniyet"(Ülken 2005:35) tarifine uymaktadır. Yusuf Akçura da bu "zihniyetten" bu zihniyetin oluştuğu sürecin bir "çağdaşı" olarak rahatsızdır ve yazılarında bu rahatsızlık göze çarpmaktadır.1921 tarihinde Ankara'da Serbest Halk

Dersler adında verdiği seminerde; “*Maalesef bizde istihsal-i ilim için istihsal-i yakin için şariat-ı esasiyeden madud sekk-i ilmi noksandır...Bizde garptan gelen efkarın bilhassa siyaset ve içtimaiyatta müteallik onları akidevi bir mahiyet almaya temayül etmiştir*” (Georgeon 1986:74) demek suretiyle Osmanlı-Türk aydınını, “sathi, ilim zihniyetinden yoksun” olarak eleştirecektir. Osmanlı aydınını “iktisadi sorunların temeline” duysuz kalmakla suçlayan Akçura bu kişileri; “*Tabaka-i münevveremiz efradının maişet-i zatiyelerinde umur-u iktisadiyenin fevkalade ehemmiyetini müdrük olmadıklarını zannetmem... Lakin mülahazat ve tedkikat-ı ictimaiye ve siyasilere amil-i iktisadiyi bütün vekayiin müvellidi olarak piş-i tedkike almadıkları aşikârdır*” demek suretiyle tenkit edecektir(Georgeon 1986:127). Bundan ötürü, 20.yy’ın en renkli simalarından birisi olan ve 1910 yılında İstanbul’a yerleşen Alexander Helpfand’a “Türk Yurdu” mecmuasında iktisadi konular hakkında yazılar yazmasını rica edecektir. Helpfand, “Parvus Efendi” müstearıyla, 1911-1914 yılları arasında mezkur derginin “iktisat” sütunun hazırlanması sorumluluğunu üstlenmiş ve bu sütun vasıtasıyla Türk milliyetçisi aydınlarla bilhassa “milli iktisat” fikri ekseninde oldukça tesir etmiştir(Georgeon 1986:60).

Yusuf Akçura,“*Türk Milliyetçiliğinin İktisadi Menşeleri*” başlıklı yazısında ise 19.yüzyılda Osmanlı reformcuları tarafından yeni bir askeri teşkilatın oluşturulduğunu, “Vaka-yı Hayriye”, zikrederek bu orduya “Orta Çağ” zihniyetiyle yalnız Müslümanlardan askerler alındığını ifade eder. Ordudaki fertlerin sayıca fazla olması bu unsurun sadece Türklerden teşkil etmesini “*iktisadi manada menfi bir kıymet*” olarak addeden Akçura, iktisadi unsurların en önemlisi olarak gördüğü “insan” unsurunun ziyanının vahim neticeler doğurduğunu işaret eder. Osmanlı ordusunun yalnızca “Türklerden” oluşmasının şehirlerdeki iktisadi rekabet adına gayr-i Müslimler lehine sonuçlar verdiğini söyleyen Akçura, bu süreçle birlikte Gayri-Müslimlerin şehir ekonomilerine “mutlak bir surette” hâkim olduklarını belirtir. Bu hususta Osmanlı ricalinin de çekinceleri olduğundan bahseden Yusuf Akçura; Ali Paşa’nın bir layihasında “*tebaa-yı gayri müslimenin iktisadi inkişafından,gizlenilemeyen bir endişe*” duyduğunu ve “*nüfuz nazarına*” hayran olduğu Cevdet Paşa’nın imparatorluğun “iktisadi” buhranını pek iyi tahlil ettiğini ifade etmektedir.Yusuf Akçura’ya göre her ne kadar II.Abdülhamit döneminde “yerli sanayi” himaye etmek adına bazı teşebbüslerde bulunulsa da Batı’daki emsallere göre bu girişimler “hiç mesabesinde”dir.Zira, “*Saltanatın hakiki zümre-i hakimesi artık Saray ve Bab-ı Ali değil sefaretle banka ve şirketlerdir*”(Georgeon 1986:153).

Bir önceki paragrafta temas edilen Cevdet Paşa 1870’lerde Yusuf Akçura’nın argümanlarına paralel olarak; “*Ehl-i İslamdan çoğu aba ve ecdadımızın kanıyla kazanılmış olan hukuk-u mukaddese-i milliyemizi bugün gaib ettik.Millet-i İslamiye bugün hakime iken bugün böyle bir haktan mahrum kaldı*” (Yörük 2008:310) demek suretiyle Müslüman toprak sahipleri,eşraf ve Müslüman köylü kitlelerin giderek artan bir biçimde gayri-müslim ticaret burjuvazisine bağımlı olduklarından dert yanmaktadır.Akçura ise, bu hususta tarihi “Lehistan Krallığı” örneği vererek; “*Zavallı Lehistan Krallığında olduğu veçhiyle,Türkiye’de dahi burjuvazi sınıfını mah-*

kum unsurlar teşkil ediyordu" diyerek; Lehistan'da burjuvaziyi oluşturan Yahudi ve Alman sınıfını dikkatlere sunmaktadır zira Osmanlı burjuvazisi de "*Batı Kapitalizminin komisyoncusu ve acentalığını üstlenen Yahudi, Rum, Ermeni gibi yerli gayr-i Türklerle kökenleri ve uyrukları saptanamayan Levantenlerden oluşuyordu*" (İnsel 2008:766). Bundan ötürü Akçura'ya göre eğer Türkler, Avrupa sermayesinden de istifade etmek suretiyle (yani kapitalizmden), kendi içerisinde sermayedar çıkaramaz, sadece köylü ve memur sınıfa istinat eden bir toplumsal yapı içerisinde bekasını temin etmesi mümkün olmayacaktır (Georgeon 1986:142). Bu iktibaslardan da anlaşılacağı üzere Akçura'nın sadece "modern bir burjuvazi" sınıfı arayışında değil, bu "mutavassıt sınıfın" muhakkak Türkler tarafından teşekkül etmesi gerektiğini düşüncesinde olduğu gözlemlenmektedir.

"Modern Devletin temeli burjuva sınıfıdır" diyen Akçura şu sözleri dile getirmek suretiyle, II.Meşrutiyet'i ilan ettiren ve siyasal hayata egemen olan İttihatçılara burjuvazi vurgulu "milli iktisat" çağrısı yapmıştır:

"Çağdaş ve müreffeh devletler; burjuvazinin, işadamlarının, bankerlerin omuzları üstünde ortaya çıkmıştır. Türkiye'deki Türk milli uyanışı, Türk burjuvazisinin de başlangıcıdır. Türk burjuvazisinin doğal gelişmesi zarar görmeden ya da kesintiye uğramadan devam ederse, Türk devletinin sağlam bir şekilde garanti altına alınmıştır" (Ahmad 1999:41)

Çağlar Keyder, II.Meşrutiyeti ilan ettirmeye zorlayan ekibin içerisinde, "entelektüel zenginlikten" yoksun ve de "değerlerinin bilinmediğinden" ötürü muhalefet eden, Abdülhamit tarafından davet edilmeye hazır bir grubun bulunduğunu ancak Jön-Türklerin Osmanlı elitinin "eylemci ve radikal" tarafı olarak ortaya çıktığını belirtir. Jön-Türklerin de "reformla" ilgili taleplerinin daha etkin bir devlet idaresi ile sınırlı olduğunu iddia eden Keyder'e göre bu grubun ekonomi ile ilgili hususlarda "şaşırtıcı" bir surette bilgisiz olduğunu ve benzeri hareketler içerisinde bu niteliğiyle "unique" bir karakter olarak tarif edilebileceğini öne sürmektedir (-Keyder 2007:36). Sonuç itibarıyla İttihatçılar, "meşrutiyeti" ilan ettirdiğinde, "yalnızca bürokrasinin ve toprak sahiplerinin" çıkarlarını temsil eden ve "burjuva toplumu" perspektifinden yoksun görünen bir hareket olarak tavsif edilebilir (Ahmad 1999:34). Georgeon'un verdiği istatistikî bilgilere göre, 1913-1915 arasında yapılan sanayi sayımında, sermaye sınıfının %50'sinin Rumların, %20'sinin Ermenilerin, %5'inin Yahudilerin ve %10'unun da yabancıların elinde olduğu görülmektedir. Georgeon'un verdiği bir diğer istatistikî bilgiye göre ise, İstanbullu tüccarların sadece %5 ila %10'unun Türklerden müteşekkil olduğu belirtilmektedir. Bu durum, siyasi iktidarla ekonomik iktidar arasındaki çelişkiyi yansıtmaları bakımından önemlidir (Georgeon 2009:27). "Modernleşme" faaliyeti esas olarak İstanbul merkezlidir ancak İttihatçılar ancak "taşra küçük burjuvazisinin" temsilcileri konumdadır. Bu bağlamda İttihat ve Terakki'nin Rumeli'de gelişmiş bir hareket olduğu ve yıllık toplantılarını, 1912 yılında Yunanlıların eline geçene kadar, Selanik'te yaptığı unutulmamalıdır (Ahmad 1999:57).

Selanik'in kaybıyla beraber, merkezi İstanbul'a taşınan İttihat ve Terakki, bilhassa "Bab-ı Ali" baskınından sonra, iktidarı tekelinde tutmuş ve "Milli İktisat" politikasını yürürlüğe sokmuştur. Bu meyanda 1913 yılında çıkarılan "Teşvik-i Sanayii" kanunu ile beraber (Tunaya 2007:293); İttihat ve Terakki'nin İstanbul Başkanı olan Kara Kemal Bey vasıtasıyla kurulan "Esnaf cemiyetleri", Türk sermayesi ile kurulan, başta "İtibar-ı Milli Bankası" olmak üzere, bankalar, mensucat, madencilik şirketler...vs., (Ahmad 1999:50-51) ve ziraat sendikaları, borsa-ticaret odaları İttihat ve Terakki döneminde uygulamaya konulan "Milli İktisat" politikalarının önemli ünitelerini oluşturmaktadır.

Yusuf Akçura 1917 yılında yazmış olduğu "Türklerin İktisadi Uyanışı" başlıklı makalede bu dönemi şu şekilde tasvir etmektedir: "İntibah-ı İktisadi fikirlerinin geçen sene fikir halinden fi'il haline geçtiğini gördük... Birkaç yıl evvel, sırf müstehlik tanılan, yalnız bütçe yiyip yaşar bir tufeyli sanılan Osmanlı Türkü, geçen sene bakkal, aşçı, manifaturacı, tuhafiyeci, kavaf, marangoz...hatta fabrikacı olabileceğini fikri ve mukni misallerle gösterdi. Büyük Çarşıyı, hatta Beyoğlu Cadde-i Kebir'ini dolaşanlar, bir sene zarfında Türk-Müslüman dükkanlarının göze çarpacak kadar arttığını müşahede ettiler" (Georgeon 1986:141).

Akçura bu dönemde uygulanan "milli iktisat" politikasının sermayenin "etik/milli" niteliğinde yaşanan değişimden mutlu olduğu gözlemlenebilir zira 1913 yılında anonim şirketlerde Türk sermayesinin payı %3 iken, savaş sırasında çok sayıda ticari ve sınai şirketlerin kurulması sonucunda bu oran %38'e ulaşmıştı (Ünüvar 2008:134). Ancak, bilhassa I.Dünya savaşının neden olduğu "spekülyasyon" ve "karaborsacılık", memurların yasadışı yollarla ticarete atılışı, "fazla-i temettülerin" yarattığı "harp zenginleri" sınıfının doğuşuna zemin hazırlamıştır. (Ünüvar 2008:134). Yusuf Akçura da bu dönemde yaşanan "ticari ahlak" sorunları ile alakalı şu sözleri sarf etmiştir:

"Milli ticaretin, milli büyük ve küçük sanayinin teessüs ve inkişafını teşvik ederken, iktisadiyatta unsur-u ahlakının hiçbir dahli olmadığı nazariyesini kabul etmiyorduk; henüz devre-i teşekülünün bile mebdelerinde bulunan Türk sermayedar burjuvazisinin sınıf-ı saire ile pek şiddetli münaza'a-i menafi ve ihtiras tevliid eylememesini ve istihlakatta itidal göstermesini lüzumlu buluyorduk. **Fakat her yerde ve her zaman olageldiği gibi, Türk kapitalismesi dahi, ilk devresinde kar ve zevkten gayri esas ve gaye göstermemeye temayül ediyor...**" (Georgeon 1986:143).

Burada açık bir şekilde müşahede edildiği üzere, Yusuf Akçura, ideolojisinin önemli bir unsuru olan ve hararetle savunduğu "milli iktisat" politikasının sonuçlarını eleştirmekte ve "burjuva ahlakından" dem vurmaktadır. Burada hatırdan unutulmaması gereken noktalardan bir tanesi de, Akçura'nın bu eleştirileri, 1917 yılında tek parti konumunda olan "İttihat ve Terakki" dönemi iktisat politikalarına tevdi etmiş olmasıdır.

d) "Akçura'da Tarihsel Materyalizm, Sınıf Kavramı ve Sosyal-Darwinizm"²

Yusuf Akçura'nın iktisadi bağlamda yazılarına başvurulduğu vakit ilgi çekici noktalardan bazıları da "tarihsel materyalizm", "sınıf kavramı" ve "sosyal-Darwinizm" ile alakalı görüşleri olacaktır. Marx'ın Osmanlı fikir hayatında fazla tanınmadığından yakın Akçura; Marx'ın her ne kadar maddecilik noktasında aşırıya kaçmış olduğunu düşünse de, haklı yönlerinin olduğunu belirtmektedir. Zira Akçura'ya göre; "*Midesi olan hiç kimse ictisar edemez ki tezahürat-ı şahsiye ve içtimaiyenin en kavi müessiri, aç kalmamak, doymak ve hatta biraz da israf etmek ve bu suretle yaşamak arzu-u fitrisidir*" (Georgeon 1986:127). Bu noktada Akçura, her ne kadar Marks'ı materyalizme bağlılık noktasında eleştirse de, tarihçiler ve siyaset adamları için "materyalizmin", "idealizm"den çok daha fazla gerçeğe yaklaşma biçimi olarak değerlendirmiştir (Georgeon 1986:66). Bundan ötürü klasik Osmanlı tarihyazıcılığını da eleştiren Akçura; "*bir memleketin ahval-ı iktisadiye ve içtimaiyesi malum olmazsa, vekayi-i tarihiyesi anlaşılamaz*" demek suretiyle Osmanlı tarihçilerini "*manasız ve rabitasız*" parçalardan oluşan ve "*tesbih taneleri gibi iltisaksız sıralanmış*" hadiseleri nakleden, bilim metodundan yoksun olarak eleştirmekte ve "büyük adam tarihçiliği" ile suçlamaktadır (Georgeon 1986:66).

"Maddecilik" fikrini reddetmeyen Akçura "sınıf" kavramını da reddetmemiştir. Rusya ve Fransa'da aldığı eğitimin de etkisiyle "tarihsel maddeci" analiz yöntemlerine başvuran Akçura; Türk milleti içerisinde bulunan "sınıflar"ın karşılaştıkları sorunlara değinmiş ve "küçük toprak sahibi köylüler", "topraksız tarım işçileri", "kentlerde çalışan küçük zanaatkârlar" ve "gündelik ücretliler" gibi sınıflar yaparak (Georgeon 1986: 92), Osmanlı aydınlarının pek de alışıksız olmadığı terimlerle iktisat sorununu dile getirmiştir. Akçura'da "halk" kavramı mezkûr sınıflarla birlikte "şehirde bulunan küçük esnaf"ı da kapsamıştır ancak kendisinin "halk" kavramına yaptığı vurgu, milliyetçi düşüncenin asıl taşıyıcı sınıfının milli burjuvazi olduğunu düşüncesini değiştirmemiştir (Karaömerlioğlu 2011:30,31).

Akçura'nın "sınıf" kavramını göz ardı etmemesi, siyasi parti tahlilinde de öne çıkmaktadır. Sınıf merkezli "demokrat, burjuva liberal" partilerin kurulmasını savunan Akçura'ya göre "sanayi-i azime" gerçekleştiğinde "sosyalist ve komünist" partilerin de ortaya çıkabilecektir (Georgeon 1986:151).

"Tarihsel materyalizm" ve "sosyal sınıf" kavramlarına sempati ile bakan Akçura'nın bir diğeri dikkat çeken noktası "Sosyal-Darwinizm" hakkındaki görüşleridir. "Beka-yı hayat" mücadelesi içerisinde olan Osmanlı aydınlarının da oldukça ilgi gösterdiği bu fikir doğrultusunda Yusuf Akçura "Şark Meselesi"ni şu surette tahlil eder: "*Her canlı diğer canlıları yok ederek yaşar. Bu, tenazu-ı beka, cidal-i hayat gibi kanun-u azimi tabiidir. Bu kavga da kaviler yener, hayatlarını korur, zayıflar*

² Türk milliyetçilişi bir aydının bu kavramlarla ilişkilendirilmesi her ne kadar ilginç dursa da, Modern Türkiye tarihi alanında din-fikir-siyaset mihreri alanında yapılan akademik çalışmalar, bu münasebetin Türk milliyetçisi aydınlar tarafından farklı pencereler altında değerlendirildiğini müşahede edebilecektir. Bu hususta yapılan bir çalışma için bkz. Sinan Ateş, *Türkiye'de Din Politikaları ve Din-Siyaset İlişkisi*, Ötügen Yayınları, İstanbul, 2018.

yenilir mahv olunur...”(Ünder 2008:430). Yusuf Akçura'nın temel sistematığıne bakıldığında “iktisadi hayat”, “sanayileşme” gibi kavramların bu “hayat mücadelesinde” oldukça önemli bir yer teşkil ettiği fikri rahatlıkla savunulabilir.

Sonuç:

20.yüzyıl Türkçü hareketinin en önemli aktivist ve mütefekkirlerinden Atsız, sürekli değişen prensiplere dayandığını düşündüğü “iktisat” konusunda düşüncelerini ortaya koyacak makalelere fazla yer vermemiştir. Sadece, dergicilik hayatına yeni başladığı “Atsız Mecmuası” adlı mecmuada, “*Milli İktisat*” ve “*İktisat ve Milli Müdafaa*” iki adet makalesi olan Atsız; çabuk değişebildiğini düşündüğü iktisadi doktrinleri önemsememiş ve “değişmeyen prensipler” peşinde koştuğunu ifade etmiştir (Atsız 1997:120). Elbette Türk milliyetçilerinin iktisadi konularda ilgisizliğinin tek mümessili Atsız değildir ancak burada vurgulanmak istenen durum; neredeyse 45 yıl yazı hayatının bilfiil içerisinde olan ve hemen her konu hakkında yazılar yazan, Türkçülük fikrinin en önemli simalarından birisinin “iktisat” konusuna bu denli bigâne kalmasıdır. Bu “bigânelik” 20.yüzyıl Türk milliyetçiliğinin, istisnaları olmak kaydıyla, hemen hemen bütün siyasetleri ve fikir adamlarında mevcut görünmektedir. Bunun elbette sebepleri arasında, Soğuk Savaş sürecinde “sol” hareketin iktisat ilminin mevhumlarını daha fazla kullanması ve iktisadi analiz yapma kültürünün daha geniş olmasından mütevellit bir “ilgisizliği” beraberinde getirdiği düşünülebilir. Bir diğer husus ise çalışmanın da başlığını ihtiva eden “Türk burjuvazisi-Türk milliyetçiliği” ilişkisinde aranmalıdır. Türk Milliyetçiliği, emsallerinde görülen “burjuvazinin taşıdığı” bir ideoloji olma vasfından ziyade ordu-bürokrasi-entelektüel sınıfın taşıdığı bir ideoloji olagelmiş ve “modern bir ideoloji” olarak ortaya çıktığı andan itibaren yolu burjuvazi ile muvazi giden bir hareket olamamıştır. Bu durumun ortaya çıkmasında Türk burjuvazisinin toplumsal kökenleri de muhakkak sebep olmuştur ki tetkik edilmeye değer bir konudur.

Niyazi Berkes Yusuf Akçura'yı “Unutulan Adam” olarak tarif etmiştir (Berkes 2008:426). Akçura'nın “unutulmuş” olmasında elbette yaptığı toplumsal tahlil grammerinin, “soğuk savaş Türk Milliyetçiliği” retoriği ile uyumsuz olması kuşkusuz önem teşkil etmektedir. Bununla birlikte, makalenin giriş kısmında da belirtilen “Osmanlı Aydını-Rusya kökenli Türk aydını” ihtilafına, cumhuriyet dönemi Türkçülük düşüncesi ve siyasetinde de, farklı motivasyonlarla olsa da, tesadüf olunmaktadır. Bu bağlamda Türkçülük fikrinin inşasına katkı yapan Rusya kökenli Türk aydınlarının önemli bir kısmı, halen Türk milliyetçileri tarafından keşfedilmeyi beklemektedir.

Kaynakça:

- AHMAD,Feroz,(1999), *İttihatçılıktan Kemalizme*, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- AKÇURA, Yusuf,(1976),*Üç Tarz-ı Siyaset*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ATEŞ, Sinan, (2018), *Türkiye'de Din Politikaları ve Din-Siyaset İlişkisi*, İstanbul: Ötüken Yayınları
- ATSIZ,Hüseyin Nihal,(1997), "Sağcı Kimdir",*Makaleler III*, İstanbul:İrfan Yayınları,119-121.
- AKGÜN, Birol & Çalış, H.Şaban,(2008), "Türk Milliyetçiliğinin Terkibinde İslamcı- Doz",*Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce: Milliyetçilik*, (Ed.Murat Gültekinilgin, Tanıl Bora), İstanbul: İletişim Yayınları, 584-600.
- BERKES Niyazi(2008) , *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- ÇETİNKAYA,Y. Doğan,(2008), "Orta Katman Aydınlar ve Türk Milliyetçiliğinin Kitleleşmesi", *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce : Milliyetçilik*, (Ed.Murat Gültekinilgin, Tanıl Bora), İstanbul: İletişim Yayınları, 91-102.
- ÇETİNSAYA, Gökhan,(2006), "Kalemiye'den Mülkiye'ye Tanzimat Zihniyeti", *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce: Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası, Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi*, (Ed.Murat Gültekinilgin,Tanıl Bora),İstanbul: İletişim Yayınları, 54-71.
- GEORGEON François ,(1986), *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri*, (Çeviren: Alev Er), Ankara: Yurt Yayınları.
- GEORGEON François,(2009), *Osmanlı-Türk Modernleşmesi (1900-1930)*,(Çeviren: Ali Berktaş),İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- GEORGEON François,(2008), "Yusuf Akçura", *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce : Milliyetçilik*, (Ed.Murat Gültekinilgin, Tanıl Bora), İstanbul: İletişim Yayınları,505-510.
- GEVGİLİ, Ali,(2009), "Kemalizm ve Bonapartizm", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce:Kemalizm*, (Ed.Tanıl Bora, Murat Gültekingil), İstanbul: İletişim Yayınları,192-197.
- GÜMÜŞOĞLU, Firdevs, (2008), "Türk Yurdu", *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce: Milliyetçilik*,(Ed.Tanıl Bora, Murat Gültekingil), İstanbul: İletişim Yayınları, 269-274.
- İNSEL,Ahmet,(2008), "*Milliyetçilik ve Kalkınmacılık*",*Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce: Milliyetçilik*, (Ed.Tanıl Bora, Murat Gültekingil), İstanbul: İletişim Yayınları, 763-776.

KARAÖMERLİOĞLU, Asım, (2011), *Orada Bir Köy Var Uzakta: Erken Cumhuriyet Döneminde Köycü Söylem*, İstanbul: İletişim Yayınları.

KEYDER, Çağlar, (2007), *Memalik-i Osmaniye'den Avrupa Birliği'ne*, İstanbul: İletişim Yayınları.

KURT, Ümit, (2012), *Türk'ün Büyük Biçare Irkı: Türk Yurdu'nda Milliyetçiliğin Esasları (1911-1916)*, İstanbul: İletişim Yayınları.

SOYSAL, Gün, (2008), "Rusya Kökenli Aydınların Cumhuriyet Dönemi Türk Milliyetçiliğinin İnşasına Katkısı", *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce: Milliyetçilik*, (Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil), İstanbul: İletişim Yayınları, 483-505.

ÜLKEN, Hilmi Ziya, (2005), *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul: Ülken Yayınları.

ÜNÜVAR, Kerem (2003), "Ziya Gökalp", *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce: Milliyetçilik*, (Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil), 2.B, İstanbul: İletişim Yayınları, 28-35.

ÜNDER, Hasan, (2008), "Türkiye'de Sosyal-Darwinizm Düşüncesi", *Türkiye'de Siyasal Düşünce: Milliyetçilik*, (Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil), İstanbul: İletişim Yayınları, 427-437.

ÜSTEL, Füsün, (2004), *İmparatorluktan Ulus-Devlet'e Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)*, İstanbul: İletişim Yayınları.

TUNAYA, Tarık Zafer, (2007), *Türkiye'de Siyasal Partiler: İttihat ve Terakki; Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları.

YÖRÜK, Zafer, (2008), "Politik Bir Psişe Olarak Türk Kimliği", *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce: Milliyetçilik*, İstanbul: İletişim Yayınları, 309-324.

Extended Abstract:

The last quarter of the 19th century confronted the intellectuals of the Turkish World with two major phenomenon. While the Turks, who are the subjects of the Russian Empire, have a national resistance against the policy of Panslavism and Russification, the Ottoman intellectuals struggle for freedom under the Abdulhamid period. Of course, the famous question of the period of the struggle of the Ottoman intellectuals, "Salvation of the state" can be added to the question. The difference between the Ottoman Turks and Turks who migrated from Russia; the second group, before emigration to the Ottoman Empire, led the nationalist movements, which were created in order to get rid of the Tsarist administration, and the Ottoman intellectuals were in a motivation to establish a nation-state from various nationalities in a multinational empire. This will undoubtedly cause the Ottoman intellectuals to see nationalism as a solution to the liberation of their own country, and the intellectuals who emigrated from Russia to look for nationalism in the name of the awakening of the whole Turkish world. In the history of Pan-Turkism, Yusuf Akçura has an important position among the intellectuals who migrated from Russia. The article "*Üç Tarz-ı Siyaset*" added that he wrote in 1904 was considered as the manifesto of Turkish nationalism. The writings written by Yusuf Akçura on economic issues are one of the areas in which the intellectuals differ from the Ottoman intellectuals and the intellectuals who migrated from Russia.

When considering the ideas of Yusuf Akçura in the economic context, one of the first striking points is the criticism of 19th century Ottoman economic policy. In the process of structural transformations and radical reforms, the idea of Tanzimat has spread to all organs of the state and steps have been taken. Yusuf Akçura's main criticism of the Tanzimat process is that Tanzimat is a pseudo-reform movement of imitating the West. In addition, Akçura asserted Tanzimatism as a dominant soul in the whole life of the Ottomans referring to a radical confrontation with Tanzimatism. According to Akçura, the so-called modernization movement instead of Tanzimatism; There is a need for a systematic mind map, an ideology, and a modernization program that will arise from this systematic thinking, because the civilization case for Turks is a whole and it is wrong to separate it from the material and the intellectual.

Yusuf Akçura's economic criticism of the Tanzimat process is one of the points of intense economic liberalism mentality of the Ottoman economy with the Tanzimat process has mastered the issue. As the Ottoman political and intellectual class discovered the industrial revolution in the West, it began to show interest in the science of political economy in Europe. Akçura stated that the people who brought this science to the Ottoman Empire were transported through the people like the Sakızlı Ohannes, Portakal Mikhail Pashas, and he stated that these names acted in accordance with the Manchester school because this economic regime was in the best interest of the communities in which these names belonged.

Akçura thinks that the bourgeoisie has an important role in the formation of the idea of nationalism and the emergence of national consciousness. Akçura connects the emergence of the national awakening in the Turkish nation to the material causes rather than the reasons. He states that Europe has gone through the same process and that scientific developments have led to the conclusion that the “sınıf-ı mutavassıta”, that is, the bourgeoisie, must be glorified. Because, with the development of national sense according to Akçura, the European bourgeoisie reinforces and develops their countries with customs walls in order to protect their financial interests. However, Akçura claims that the idea of nationality still does not awaken in the Ottoman Turks and that the absences of the Turkish bourgeoisie by saying that the bourgeoisie in this context is foreign and non-Turkish are claiming this result. Akçura said that the Ottoman army was composed of only Turks in favor of non-Muslims in the name of economic competition in the cities. Although some attempts have been made to develop the domestic capital in the period of Abdulhamid, these attempts are not at all times in the West according to the peers in the West. According to Akçura, if the Turks are not benefiting from the capital by utilizing the European capital, they will not be able to assure their survival within a social structure that relies only on peasants and civil servants.

Turkish Nationalism, rather than being an ideology carried out by the bourgeoisie seen in its peers, was an ideology carried out by the army-bureaucracy-intellectual class, and from the moment it emerged as a modern ideology, the path could not have been a preacher with the bourgeoisie. The social origins of the Turkish bourgeoisie have certainly been the cause of the emergence of this situation. Niyazi Berkes described Yusuf Akçura as the Forgotten Man due to the fact that the social analysis grammar of Akçura is not compatible with the rhetoric of Cold War Turkish Nationalism. Nevertheless, the Ottoman intellectual-Russian origin Turkish intellectual disputes are also popular, though with different motivations, in the idea and politics of the republican period of Turkism. In this context, a significant part of the Turkish intellectuals of Russian origin, who contributed to the construction of the idea of Turkism, are still waiting to be discovered by Turkish nationalists.